

ДЕ Е БЪЛГАРИСТИКАТА?

Снимка: Аглия Маврова
Худ. оформление: Таня Дечева, Николай Генов

БИТКАТА ЗА БЪЛГАРИСТИКАТА Е БИТКА ЗА УДЪЛЖАВАНЕ НА ЖИВОТА НА НАЦИЯТА ПРЕЗ ЕЗИКА И КУЛТУРАТА Й

Разговор на Кристиан Янев с проф. Людмил Димитров

Проф. Димитров, какво е според Вас състоянието на чуждестранната българистика в момента и кои са водещите центрове, в които се изучава български език?

Ще започна с уточнението, че аз съм доста скептичен към понятието *чуждестранна българистика*. Винаги съм приемал емоционално това чудесно звучащо и стимулиращо словосъчетание, но държа да отбележа, че според мен то си остава малко или повече виртуално, защото не влиза в приоритетите на самите университети, в които се изучава български език, литература и култура, не е обвързано с тях. Те не са малко, разбира се – основно са съсредоточени в Европа, срещат се в Азия и в Америка – но големият проблем идва оттам, че нашата държава има основния ангажимент да развива българистиката зад граница, а ние нямаме единна, да не кажа никаква стратегия. Вече от доста години се сблъсквам с този силно наболял проблем, воювам за собствената ни кауза и я отстоявам. Веднага ще обясня какво имам предвид. Под „чуждестранна българистика“ трябва да се разбира преди всичко преподаването на български език, литература и култура на равнището на висшето образование, докато в момента Министерството на образованието се е съсредоточило изключително върху българските неделни училища, тоест подпомага началното, основното и средното образование, и там се отлива цялата му енергия, немалка част от която нахалост. Това обаче не е българистика – тъй като в тези училища учениците са или изцяло от български произход, или от смесени бракове, и родителят българин държи детето му да знае езика, да се обучава на него. Няма нищо

лошо, но под термина „българистика“ се разбира друго. Правя уточнението, защото в момента тълкуването му се оказва проблематично. Подценена и направо занемарена е университетската българистика, а на държавно равнище всеки се е заел с разширяването на неделните училища, сякаш те са някаква панацея за оцеляването на нацията. Но като ме питате съвсем конкретно – трябва да знаем, че в повечето центрове българският език, литература и култура се преподават във формат лекторати и те се водят изцяло от пратеници на българската страна под шапката на Министерството на образованието. Да, има и места, където българистиката е част от съответния университет и се поддържа от тамошни кадри. Тоест те сами са се погрижили да хабилитират свои преподаватели и лекторът, изпратен от България, помага като носител на езика; регистрира и актуализира промените, опреснява състоянието на говоримия език, защото тези студенти го изучават изкуствено, както се учат езици, в чиято среда не пребиваваме. Центрове, в които българистиката е традиционно силна, са петте или шестте големи университета в Полша и в немскоезичното пространство – напоследък предимно в Германия, а знаете, че немската славистика е сред водещите. Много добро впечатление прави и една сравнително млада катедра по български език и литература, тази в Загребския университет, където това е не само развита специалност, но те вече успяха да отгледат и хабилитират свои кадри и по език, и по литература. Преди това ние им помагахме, Софийският университет изпращаше свои преподаватели, а сега те вече се справят самостоятелно, което е изключително похвално. По данни от последните няколко години броят на студентите българисти там е най-голям спрямо всички останали места, където съществува специалност Българска филология.

Какви са според Вас предизвикателствата и трудностите в разпространението и популяризирането на българистиката и българската култура в чужбина?

Това е част не просто от физическото оцеляване на нацията, но и от оцеляването на българския език и култура. Ние сме българи дотолкова, доколкото обитаваме пространството на своя език. Иначе всеки може да има лично решение за идентичността си – тясно национална: патриотична, националистична (напоследък, за съжаление,

наблюдаваме и последното), или универсална (казано с грубото клише „като гражданин на света“). Но ние сме българи именно дотолкова, доколкото пребиваваме в нашия език и боравим с него. Българистиката не тръгва от вчера и днес, тя е най-старата славистична наука – тоест славистиката започва като българистика и е поставена на научна основа според средновековното разбиране на понятието. Казвал съм го и на други места – ние не знаем какъв е етносът на учениците на Кирил и Методий, какви са били тези хора, посрещнати от княз Борис I, който им предоставя възможност да развият Охридската и Преславската книжовна школа, функциониращи като първите славянски университети по онова време. Въпреки това определено можем да кажем, че те са първите българисти, кодифицирали старобългарския език като общовалиден, като високата норма, която по-късно преминава в различни редакции в останалите славянски страни. Трябва да го имаме предвид и да отстояваме научните си тези, подкрепени с документи, тъй като срещу България и срещу това начало, което е положено тук, в момента има изключително голяма съпротива. Всеки тегли чергата към себе си, тук включвам и поддръжниците на измислените, но много агресивни и коварни македонистични тези. И мисля, че няма от какво да се притесняваме, да сме уклончиви, да твърдим друго и да бъдем в криво разбиране смисъл на думата политически толерантни, за да не обидим някого. Все пак говорим за факти, за наука, а не за политика и нещата трябва да бъдат назовавани с истинските им имена. Разбира се, редно е ние също да допуснем други, алтернативни мнения, защото те не ни застрашават, а и сериозно е назрял моментът да разчупим доста консервативното статукво на старобългаристиката и на преподаването на средновековна българска литература, култура и език. Иначе оставаме в твърде остарели, износени и вече невалидни парадигми, които са наследени от предишното силно идеологизирано и изопачено комунистическо време, наложило ни някои клишета, вече определено неработещи. А с тях сме все по-уязвими. За да пробием ефективно, за да се заявим пред света (и дори, ако щете, да си направим реклама) като българи, може да стане основно през културата, а тя е единственото място, опазено от посегателствата на разни унижаващи ни квалификации за нас, каквито има в други области като емиграцията, битовото поведение, бедността – новите стереотипи, с които обикновено ни свързват. Културата може да бъде голяма или малка само според обхвата на езика, на който се разпространява, но независимо колко души съучастват в нейното създаване тя навсякъде

изисква еднакви усилия, еднаква целенасоченост в конструирането и развиването ѝ. Всеки език, всеки народ прави максималното, на което е способен, и тук и дума не може да става за съревнование между културите. А чуждестранната българистика осигурява автономии, в които ние присъстваме така, както нашите дипломатически представителства се смятат формално за част от България. Затова много сериозно трябва да се грижим за българистичните центрове, да ги обновяваме, да обичаме и дори да ухажваме хората в тях – така, както се прави от много други страни, имащи ясна визия за развитие на своята култура зад граница. С тази много мощна емигрантска вълна от трийсет години насам и със създалите се общества на българите в чужбина ни се отваря реалният шанс да развием тези локации като част от България извън самата ни страна. Тук, разбира се, ролята на МОН е огромна. А българската култура и език са неща, които могат да правят впечатление, да заразяват и да привличат. Затова всички студенти, ориентирани се към българския език и литература, трябва да бъдат поощрявани – десетки пъти е поставян въпросът да се осигурят повече стипендии за хора, проявяващи траен интерес. За съжаление, ние нямаме какво да им предложим, освен двата летни семинара, които обаче приемат ограничен брой студенти – разбираемо, но недостатъчно.

В тази връзка доколко студентите Ви се възползват от програма „Еразъм+“ или летните семинари по български език, за да посетят България, и дали такива инициативи ги мотивират и допринасят за популяризирането на българската култура?

Това са много ефективни форми на обучение и приобщаване не само към българската култура, но и към българската кауза, защото такава има, както и да се струва на политиците. Има една обща българска кауза и в нейната периферия много силно я бранят чуждестранните българисти. Те избират България и ние трябва да ги окуражаваме, да потвърждаваме верността на техния избор и да правим всичко възможно, за да ги приобщим – не на националистична основа, както това се случва например в Сърбия или в други славянски страни. Трябва да ги поканим да се пробват в тази сфера, в тази посока – сред тези, които избират България, винаги има такива, които идват по-скоро на екскурзия и, разбира се, те също са добре дошли. Има и други, първоначално пристигащи с големи

предразсъдъци и съпротива, но нещо, което са усвоили у нас, заработва у тях и по-късно те се ориентират и се връщат тук. А има и такива, които от самото начало се влюбват и остават верни на българистиката. Аз съм свидетел на това как двата летни семинара в Търново и в Лозен изключително ефективно подготвят студентите – те наистина проговарят, опознават една различна култура за кратко време и се връщат много надградили, което особено ги стимулира да продължат по-нататък. Не е лесно, но битката за българистиката всъщност е битка за удължаване на живота на нацията през езика и културата ѝ, тъй като това е по-трайно от нас. Като говорим за старобългаристиката, то ние нямаме нищо останало от IX в., освен бутафорните възстановки в Плиска и Преслав – толкова глупави, че да те е срам да ги гледаш. Единственото автентично оттогава, което употребяваме, са буквите, словото. Още в онази епоха е фиксиран езикът, който след това се развива по своя логика и изгражда приемствеността на поколенията.

Тъй като засегнахте и въпроса за административната и институционалната подкрепа от българска страна, смятате ли, че тя е достатъчна за успешното развитие на чуждестранните центрове за изучаване на български език на университетско равнище и в кои области може да се търсят подобрения?

Ако попитаме служителите на Министерството на образованието, те ще кажат, че вършат изключително голяма работа. Отвън погледнато, аз твърдя, че такава изключителна работа не се върши и те все още са в едно опипване на почвата, в колебание и протакане. А все пак Министерството е институцията, която би трябвало да разработва стратегии и да стимулира развитието на българистиката, да подготвя кадри, да прави периодични, но с по-голяма честота допитвания, конференции, обмяна на мнения по тези въпроси – тук в скоби казвам, че например аз имам много с какво да помогна от личния си опит след два мандата в Люблина, но моето ноу-хау никой не го иска, като това се отнася за повечето колеги, които в момента са или са били лектори. Не разбирам и на какъв принцип се избират онези служители и чиновници в Министерството, които отговарят за лекторатите ни в чужбина и с какви компетентности са.

Как се развива изучаването на български език в Словения, където доскоро бяхте лектор?

Смятам, че в момента ситуацията в Словения е добра, но с уговорката, че там имаме само един избираем лекторат. Няма развита българистика – имаме един шанс преди години да открием самостоятелна специалност, който изпуснахме поради небрежност. На този етап (не говоря за перспективи) това е невъзможно по няколко причини – първо, защото и там, както навсякъде, през последните години се наблюдава много силен отлив на студенти от хуманитарните специалности. От друга страна, часовете за български език и литература са много малко. Когато бях на първия си мандат в Словения, се работеше все още по старата система, обучението не беше разделено на три степени – бакалавърска, магистърска и докторска, и имах достатъчно часове. Разбира се, не искам да ме разберете погрешно, че съм против тази тристепенна система, която дава своите резултати в други посоки. При малко по-различна, но умна реорганизация, тя също може да бъде работеща. Когато обаче говорим за силно ограничаване на часове, когато нямаме специалност – ако имаше, можехме да лавираме вътре в самата нея – а само избираем лекторат, сведен до два часа седмично, няма как студентите да проговорят. Има момчета и момичета, изучаващи български един семестър, което позволява само да научат азбуката и нещо за фонетиката и словоредата. Трябва допълнителен интерес и самоинициатива от тяхна страна, за да могат да стигнат донякъде. Трябва да признаем обаче, че и този един семестър е достатъчен да събуди интерес, ако попаднем на точните референти от отсрещната страна. Като казвам, че нещата там са добре – през първия мандат имах много студенти. Заварих 13 души, а след пет години по списък те станаха 129, тоест десет пъти повече. Това породило известна ревност, имаше размахване на пръст, че съм отнел студенти, но никого не съм отнемал – както се казваше в една руска комедия, те сами си дойдоха. Сега положението е малко по-различно, защото славистите наистина намаляха чувствително. През първия семестър се започва с една група начинаещи; някои от тях продължават още един семестър, докато други завършват само този семестър в зависимост от това как е заложен българският език и литература в програмите на съответните специалности, от които идват. Някои изучават два семестъра, а втория семестър идват нови студенти за един семестър – тоест като лектор едва в края на

годината или в началото на втория семестър вече мога да кажа колко души обучавам през годината.

Към какви филологически дисциплини проявяват интерес чуждестранните Ви студенти – дали преобладава интересът към езиковедските и литературоведските изследвания, или може да се забележи по-голяма ориентираност към превода и приложната лингвистика например?

Имаме един плюс – в края на първия ми мандат, около 2009–2010 г., се правеха планове за тристепенното обучение, което тогава Европейският съюз наложи на всички страни като задължително, докато при нас в Софийския университет то вече беше факт от няколко години. Тогава се правеха планове и се стигна до една неприятна ситуация, когато трябваше да се намесе – не се предвиждаше български език и литература във втората степен. На едно много бурно заседание не само поставих въпроса, но и се постарях доста солидно да го аргументирам. Това даде резултат и сега имаме много сериозен курс в магистърската програма, който се нарича „Общество и култура на България“. Там доста разширяваме познанията по литература, култура и изкуство, като интересът изключително нараства, особено от страна на студенти, посещаващи лектората и в първата степен. За да отговоря конкретно на въпроса Ви – интересът е предимно към езика и превода. Винаги съм поддържал преводаческа група извън всякакви кредити и задължителни часове и тя винаги е била пълна. След това се преборихме студентите в нея да получават кредити за тези допълнителни часове, което не е без значение и ги мотивира допълнително. Някои съм обучавал в превод на литературоведски текстове, а други – на художествена литература. С тях успяхме да направим много книги през тези петнайсетина години – една двутомна антология на българската литература, българско-словенски и словенско-български разговорник, сборник с шест класически български пиеси от XX век и какво ли още не.

Какви са наблюденията Ви върху професионалната реализация на словенските студенти, изучавали български език?

За съжаление, няма много възможности в Словения, макар че никой не е ограничен да търси и да превежда българска литература. Някои студенти се включват в езикови школи и българският език в техните CV-та им носи бонуси. Много често са се обръщали към мен от различни агенции да препоръчам някой студент, който по-добре се справя с българския, да превежда указания, протоколи от съдебни заседания и други документи. Категорично мога да заявя, че в момента имаме подготвени кадри от всичките поколения мои студенти там – това са десетина души, които наистина добре знаят български и могат да преведат художествена литература; вече са се и пробвали. Има го и обратния случай – когато оттам няколко души дойдоха в България. Всъщност срещата им с мен беше решаваща за това да се ориентират не само към българския език и култура, но и въобще към България. Сега работят в различни международни фирми и кол центрове тук, доволни са и вече десетина години са у нас.

В последните години активно се развива и преводната рецепция на българската литература в Словения – какви са Вашите наблюдения върху рецептивните модели, издателските практики и читателския интерес към българската литература?

В Словения има много добра система за разпространение на литературата в библиотечната мрежа. Не мога да кажа, че там се купуват много книги, и мисля, че средностатистически българинът продължава да купува много повече книги от словенеца. Издават се прекрасни книги, които изглеждат великолепно, защото се държи на естетическия им вид, но те са много скъпи. Това също е една пречка да се купуват; може и да е изненадващо, но в Словения се продават може би най-скъпите книги в цяла Европа. Това е не само заради абсолютно стриктното уреждане на авторските права, но и заради много големия процент, който дистрибуторът взема от коричната цена – последно беше 50 %, а мисля, че сега се борят за 55, дори 60 % да остават за разпространителя. Това прави книжния пазар изключително зависим от разпространителя, което е новото робство в културата. Но в Словения е наложена сериозната традиция всички книги, които се издават, непременно да се появяват и в библиотеките. И от библиотеките хората четат много; няма словенец без карта от библиотека. Освен това там направиха нещо много

умно – филиалните библиотеки станаха единна мрежа. Тоест с една карта можеш да обикаляш всички библиотеки, само за Националната библиотека е необходима отделна. И благодарение на системата COBISS, в която сме и ние и която е словенска като идея и проект, може да се види в реално време къде я има търсената книга, да се поръча предварително и т.н. Наблюдавал съм това с някои издания на българска литература – как се търсят, как се четат, и не мога да се оплача от читателския интерес. Има дори няколко неща от българската литература, които се изчерпаха – една от книгите, които веднага се продаде и всички го признаха като някакъв феномен, беше стихосбирката на Румен Леонидов „С върха на езика“, която издадохме по предложение на издателство „Beletrina“. Много приятно ми стана, когато директорът на издателството ми се обади един ден и каза, че това е единствената стихосбирка, която са разпродали докрай. Разбира се, това се дължи и на самия Румен Леонидов, който беше на два-три фестивала в Словения и направи много силно впечатление на словенците, запали ги по идеите и поезията си. Има, разбира се, и други; тук не без гордост трябва да кажа, че и книгата „Багряна и Словения“ – изследване, което направихме с моята съпруга, също много отдавна я няма и все ми се обаждат хора да я търсят. Но и не само – едно от последните неща, които успях да направя, при това пак с моите студенти, са български народни приказки за животни по идея на издателство „Mladinska knjiga“, което е най-голямото словенско издателство и едно от най-големите в бивша Югославия. Тези анималистични истории станаха великолепна книга, радваща се на изключителен успех. Илюстрира я една от най-известните им илюстраторки, Йелка Годец Шмидт¹. Дори една професионална театрална труппа направи представление по няколко приказки и го показват с огромен успех по детски градини и училища; правят анкета какво малките знаят за България, дават награди. Това са много хубави инициативи, почти неизвестни у нас, а на мен ми се струва, че тези млади колеги, които участват в такива проекти, трябва да бъдат стимулирани; да имаме възможност да ги каним тук, да им дадем някакви награди като книги, кратки екскурзии, възможност да пребивават и да посетят културни и исторически забележителности, за да могат още повече да се мотивират и да не се отказват.

---

¹ Отзив за книгата „Късопашатото петле и други български народни приказки за животни“ е представен в бр. 7/2018 г. на сп. „Филологически форум“.